

RAŞİD DİVANI'NDA TOPLUM VE KÜLTÜR

Fatih GÜNAY*

ÖZET

Çok geniş bir coğrafyada yüzyıllar boyunca varlığını sürdüren divan edebiyatının özelliklerinin başında dünyanın en zengin kültür kaynaklarından beslenmiş olması gelir. Din ve tasavvuf, sosyal hayat, çeşitli ilimler, mitoloji, tarihî ve efsanevî kahramanlar, gelenek-görenek ve halk inançları.. onun kaynakları arasındadır. Divan şiirinin sosyal hayatla olan bağı çoğu zaman görmezden gelinmiş, gerçeklikten uzak olduğu iddiası sürekli tartışılmıştır. Son yıllarda divan edebiyatı kültürüne ait ürünlerin dikkatle incelenmesiyle elde edilen bilgiler konuya açıklık getirmekte, divan şiirinin Osmanlı hayatı ve tarihi ile olan sıkı bağlarını gözler önüne sermektedir. Bu çalışma XVIII. yy. şairlerinden Tarihçi Raşid Divanında yer alan insan, toplum, kültür, zaman, mekân gibi yalnızca toplumun bir kesimine ait değil, tümüne has olayların, kullanılan eşyaların, o dönemde yaşayan insanların bir divanda nasıl yer aldığını gösterme çabasının ürünüdür. Türk edebiyatı tarihinden bir bölümü içeren bu çalışmadaki amaç, Türk milletinin yüzyıllardan beri süregelen kültür birikiminden bir sayfayı daha aralamak, ortaya çıkarmaktır. Görülecektir ki yıllardır toplumdaki uzak, yabancı olarak nitelenen divan şiiri, milletimizin öz değerleriyle dolu nice zenginliği taşımaktadır. Bu tür çalışmalarda şiir dizelerinde yer alan tarihi şahsiyetler ve olaylar hakkında bilgilere de ulaşılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Raşid, divan, toplum, kültür.

SOCIETY AND CULTURE IN RAŞİD'S DIVAN

ABSTRACT

An important property of the Divan literature, existed for centuries in a wide geography, is to be fed from the world's richest cultural resources. Religion, mysticism, social life, various sciences mythology, historical and legendary heroes, traditions-customs, folk beliefs are among its sources. Relationships with social life of the Divan poetry has come to ignore, and constantly discussed claimed to be far from reality. Information obtained by careful examination of the products of the culture of the Ottoman literature in recent years has clarified the issue, this information is the life and history of the Ottoman Divan poetry, which reveals the intimate bond. In this study, the 8th century poet historian Raşid Divan located in the human, social, cultural, time, not of a part of the only of the society, such as space, all peculiar to the the events, used merchandise, the people living in that era show that how to get in a divan is the product of effort. The purpose of this study, which is a part of Turkey since Literature, the ongoing cultural heritage of the Turkish nation for centuries, is to reveal a more rectum page. It will be seen for years away from society and treated as foreign Divan poetry carries the core values of our nation filled with nice richness. Information about these types of historic figures and events of the string in the study can be reached.

Keywords: Raşid, divan, society, culture.

*Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi AD., fsmeunav@hotmail.com

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin gerileme sürecini içinde barındıran 18. asır, her şeyden önce devlet kademesindeki siyasi bunalımlarla dolu bir devir özelliğini taşır. Fakat bu bunalımlı hayatın ikinci bir yönü vardır ki zevk, safa ve eğlenceyle doludur. Bu devrin adı da Lale Devri'dir. Bu devri bazı tarihçiler şöyle değerlendirir:

*Lale Devri, savaşlardan ve ihtilallerden bunalan İstanbul'un ve onu taklid eden diğer şehirlerin, İbrahim Paşa'nın öncülüğünde, hayatın maddi zevklerinden yararlanmak istemesi şeklinde tarif edilebilir.*¹

Bu dönem zarfında İstanbul ve diğer birçok şehir yeniden imar edilmiş, dinî mimâri yerine yapılarda zevk ve safa dolu bir yaşayışı aksettirecek tarzda bir anlayışa gidilmiştir. Bahçe mimarisinin geliştiği bu dönemde başta lale olmak üzere çiçek merakı padişahımdan yoksuluna kadar herkesi sarmıştır. Şiir ve musikî cihetinde de yine aynı şen, şakrak ve hayata bağlı tavır görülür.

Lale Devri kendi havasını tam anlamıyla lirik ve samimi bir şekilde icra etmiştir. O devin Osmanlı toplumunda çok revaçta olan tasavvuf, tarikat ve tekke hayatı bile dünyaya açılmış, müntesipleri arasında Allah'ın verdiği nimetlere karşı daha sevgi ve sevinçle şükretmek anlayışı yaygınlaşmıştır.

Lale Devri'nin diğer bir yönü de ilim konusunda yeni bir anlayışın başlama dönemi oluşudur. Osmanlı aydını o devirde Avrupa'ya merak sararak, orada hoşuna giden ne varsa aynen almaya başlamış, bu olay ilim yönünden bir yenileşme hareketi olarak görülmüştür. 1727 yılında devlet matbaası kurulmuş fakat yine de matbaada dinî kitapların basılması yasaklanarak o devir hattatlarının işsiz kalmaması sağlanmıştır. Bütün bu havayı İbrahim Paşa sert ve katı bir şekilde değil, gayet yumuşak ve örnek icraatlarla oluşturmuştur. Raşid Efendi de bu devirde yaşananları bizzat görenek eser vermiş bir şair ve devlet adamıdır.

Raşid'in asıl çalışma sahası tarihçiliktir. Şiirlerinde coşkun duygulardan daha çok, hikmetli anlamlarla yüklü sözler dikkati çeker. Raşid, özellikle devrinin, Sadâbad, Neşâtâbad gibi eğlence yerlerinde yapılan, devlet adamlarının katıldığı eğlenceleri kaçırmamış ve şiirlerini bu ortamlarda yazmıştır. Topkapı Sarayı'ndaki olayları yakından takip etmiş ve burada yapılan sultan düğünlerini, ziyafetleri, saz ve helva meclislerini kaçırmamış, her fırsatta bu olayları özellikle tarih manzûmesi şeklinde kaydetmiştir.

Çalışmada Kullanılan Kısaltmalar: K.: Kaside; G.: Gazel; T.:Tarih; Lg.:Lügaz; Tk.-Takriz; Mt.-Matla; By.-Beyt

¹ Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Cilt: I, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 433., Ankara 1998.

TOPLUM VE KÜLTÜRE AİT UNSURLAR

a. Şahıslar:

a.1. Hükümdarlar, Şehzadeler:

Raşid Divanı'nda padişahlardan Sultan III. Ahmed ve Sultan II. Mahmud; padişah çocuklarından Şehzade Sultan Süleyman (Kânûnî), Şehzade Sultan Mehmed (Fâtih), Şehzade Sultan Mustafa, Şehzade Sultan Bayezid, Saliha Sultan, Rukiyye Hanım'ın isimleri zikredilmektedir.

Padişahlardan III. Ahmed, 45 beyitte konu edilir. Bunlardan birinde padişahın devrinde eşi benzeri olmayan bir kişinin bulunmadığı söylenir:

Şeh-i şâhân-ı Tâlem ya Tni Ahmed Hân-ı Şâlis kim

Degül Taşında eslafında da yokdur aña şany [K. 2/48]

Üç beyitte adı zikredilen Sultan II. Mahmud ise, devrinde bütün cihamın rahat ve emniyet bulduğu padişah olarak medhedilir:

Şehen-şâh-ı zamân Sultân Maḥmûd Hân-ı saltanat-rân kim

Cihân zâtin medâr-ı râhat-ı kevn ü mekân buldı [T. 53/18]

a.2. Devlet Adamları:

Divanda adı geçen paşalar: Ali Paşa, Ayaz Mahmud Paşa, İbrahim Paşa, Baltacı Mehmed Paşa, Kapudan Mustafa Paşa'lardır.

Raşid'in en çok zikrettiği devlet adamlarından biri olan Vezir-i A'zam İbrahim Paşa'nın tam 30 beyitte adı anılmaktadır. Bunlardan birinde Paşa, cömertlikle nam salan Bermekiler'den daha çok lutufkâr olmasıyla konu edilir:

Vezîr-i a'zam İbrâhîm Paşa-yı keremver kim

TAğâ-yı Bermeký bir kaḫredür bahır-i nidâsında [K. 11/78]

Divanda adı geçen devlet adamları ise şunlardır: Ârif Efendi (Müstakîm), Baba Çerâğîzâde, Şeyhülislâm Ebû İshak, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, Müftü İsmâil Efendi, La'îlîzâde Efendi, Nurullâh Efendi, Re'îs Efendi, Seyyid Ali Efendi, Seyyid Hüseyin, Seyyid Mehmed (Sivâsîzâde Pîr Mehmed), Şeyhîzâde, Turmuşzâde Ahmed Efendi, Kadıasker Yahyâ Efendi.

a.3. Şairler, Edibler, Filozoflar, Sanatkârlar ve İlim Adamları:

Raşid Divanı'nda, taşıdıkları vasıflar itibarıyla memdûhun benzetildiği kişiler bütünü olarak tarif edebileceğimiz bu kısımda toplam 31 kişinin adı çeşitli vesilelerle zikredilmektedir. Bu kişiler şunlardır: Ali Şîr Nevâ'î (Ali Mîr), Aristo (Risto), Bahterî, Bâkî, Beyzâvî, Bihzâd, Bukrât, Câmî, Dürrî, Ebû Ali, Ebû Nüvâs, Ebussu'ûd, Eflâtun (Felâtun), Fârâbî, Fâryâb-ı Zahîr, Hayyâm, Hucendî, Hillî, Kâsım, Maḥdûm (Vahîd Maḥdûmî), Mânî, Muhteşem, Nâbî, Râmî, Sâ'yib, Solakzâde, Suhbân, Vahîd-i Acem, Vâsık, Vassâf.

Adı en çok zikredilen kişiler ise genellikle bilgeliğiyle ön plana çıkan Aristo ve Eflâtun gibi kişilerdir. Memdûh, verdiği kararların isabetli olması, engin zekâsı ve fikirleriyle genellikle bu kişilerle kıyas edilir:

Şehen-şâh-ı zamân Sultân Ahmed Hân-ı Gâzî kim
Aristölar kalur dem-beste rüşd-i bî-kıyâsında [K. 11/14]

Bazen de memdûh yazdığı şiirlerle bir çok ünlü şairden daha kabiliyetli olarak tavsif edilir:

Şeh-i vâlâ-serîr-i mesned-i haçdur n'ola olsa
Eger mülk-i hünerde şevketi gâlib Tâî Mýr'e [T. 10/2]

Divanda isimleri anılan bu kişilerden başka, adı medhiye konusu edilen şairlerden Bâkî bir beyitle, Nâbî ise bir kasideyle anılır:

Bilmiş seni ki Bâkî-i üstâd cylemiş
İnşâd-ı vaşfuña bu neşyd-i belâgati [K. 26/39]
Nizâm mertebe Nâbî Efendi kim oldur
Neberd-gâh-ı maTânýde Kahramân-ı sühan [K. 30/15]

a.4. Tarihî-Efsanevî Şahsiyetler:

Raşid, divanında -diğer divan şairlerinde olduğu gibi- memdûhun kahramanlığını, akıl ve zekâsını, şöhretini ve diğer kişilik özelliklerini, genel olarak târihi-efsanevî kişiliklerle kıyaslayarak medh yoluna gitmiştir.

Bu kişiler arasında adı en çok zikredilenler Cem (Cemşîd), Hâtem (Hâtem-i Tâî), İskender ve Rüstem'dir:

Cem (Cemşîd): Aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi genel olarak içki ve içki meclisleriyle anılır:

Çemen zerrîn kadehle reşk-i Tîşret-hâne-i Cemşýd
Buñür-ı Meryem ile gülsitân Mehd-i Mesýhâ`dur [K. 8/15]

Hâtem (Hâtem-i Tâî): Cömertliğiyle meşhur olan Hâtem, memdûhun bu özelliği yanında sömük kalmaktadır:

Bize Tâfâsını vaşf it o dâverün yolısa
Fesâne diñlemeziiz itme nâm-ı Hâtem`i yâd [K. 6/56]

İskender: Ülkeler fethetmesi ve bir çok özelliğiyle meşhûr olan İskender'in şanı ve kıymeti için, bir beyitte, memdûhun kadr ü şanı onu çok geride bıraktı. İskender bunu görseydi utanırdı demekle anılmıştır:

Ne şevketdür bu kim görseydi kadr ü şanın İskender
Çekerci şerm-i kişver-gýrlık şýi ü şadâsında [K. 11/36]

Rüstem: Her ne kadar hüner, merd kişilerin şânını yüceltip onları meşhur yapsa da yinede o kahramanlar artık bu âlemde yaşamamaktadır:

Hüner şöhret-fezâ-yı hâl ü şân-ı merd olur gerçi

Ne Rüstem kaldı Tâlemde ne Zâl ü Sâm kalmışdur [G. 84/4]

Kahramanlığıyla meşhur olan bu kişilerin yanı sıra başka özellikleriyle tanınan kişiler de divanda konu edilmiştir.

Mansûr (Hallac-ı Mansûr): Büyük mutasavvıflardan olan Mansûr, feyziyle anılır:

Cihân-ı feyzi dâr-ı vâdy-i Mansûr'dan gördük

Tecellî-zâr-ı nûr-ı Tâşkı nahî-i Tûrdan gördük [G. 143/1]

Nûşîrevân: Nûşîrevân aşağıdaki beyitte memdûhun ardı sıra giden bir kişi olarak anlatılmıştır:

Ya Tîny TÂly Pâşâ ki ger görseydi zâtm kem-nazar

Nûşîn-revân-ı dâdger olurdu aña muhtedý [T. 54/8]

Divanda adı geçen şahsiyetler topluca şunlardır: TAnber, Âsaf, Behrâm, Bermek (. Berâmîke, Bermekî, Bermekiyân), Büzürcemîhr, Cem (. Cemşîd), Cüdâne, Dârâ, Dârâb, Erdşîr, EşTab, Eşref (Şeh-i Efgâniyân), Ferîdûn (Efrîdûn), Hâtem (. Hâtem-i Tâyi), İbâd, İbn-i Ubbâd, İshak, İskender (. Sikender), Kahramân, Kârûn, Keykubâd, MaTn, Mansûr (Hallac-ı Mansûr), Muhtemem, Nerîmân, Nizâmülmülk, Nûşîrevân, Rüstem, Sâhib, Sâm, Sencer, Sührâb, Zâl.

a.5. Masallaşmış Aşk Kahramanları:

Bütün Türk, Arab ve Fars edebiyatlarında aşk hikâyelerinin başlıca kahramanları olan bu kişiler Raşid Divanı'nda aşk, sevgili gibi kavramlarda dâima benzetme, kıyas ya da telmih konusu edilerek anılmışlardır.

Ferhâd (Kûhken): Ferhad, divanda beş beyitte zikredilmiştir. Bir beyitte, asıl hünerin katı kalpli, kibirli kimselerin kalplerini yumuşatmak olduğu, yoksa dağı delmenin çok kolay bir şey olduğu söylenir:

Hüner sengîn-dilân-ı nahveti nerm itmedür yolhsa

Çatı âsândur itmek Býsütûn'da Kûhkenlikler [G. 58/2]

Hüsrev: Hüsrev ile Şirin hikâyesinin erkek kahramanı olan Hüsrev, aşkı ile olduğu kadar kahramanlıklarıyla da divanda konu edilir ve ülkeler fetheden birisi olarak memdûh kendisine benzetilir:

Hüsrev-i gýtýsitân Sullân Ahmed Hân ki çarlı

Halka dir Tahdinde zevk eyleñ şafâ hengâmdur [K. 15/11]

Leylâ-Mecnûn (Kays): Divan şiirinde adları çok sık anılan aşk kahramanlarından olan Leylâ ve Mecnûn bir beyitte şair tarafından, benzetme yoluyla anılır:

Alınca mağdem-i Leylā-yı maṬnādan haber şāṬir
Niçün Mecnūn gibi āvāre-i şahrā-yı hūş olmaz [G. 97/4]

Vāmık-Azrā: Vāmık ile Azrā da diğer aşk kahramanları gibi sevgileriyle konu edilir:

Eger kaşdı olaydı rāhat-ı āzürdegān-ı Ṭaşk
Düşerdi ızırāb-ı meyl-i Vāmık cān-ı ṬAzrā'ya [T. 1/28]

Züleyha: Hz. Yūsuf'a duyduğu aşkla bilinen Züleyha, güzelliğiyle medhedilen kişi için benzetme konusu edilir:

Ne duhter kim Ṭayār-ı hūsnī mýzān-ı melāhatde
Müsāvýdür kemāl-i behcet-i zālı Züleyhā'ya [T. 1/33]

b. Eserler:

Bānet SuṬād (Kasīde-i Bürde): Raşid'in kendi manzûmelerinin güzelliğini belirtmek için kıyas yaptığı, diğer adı Kasīde-i Bürde olan eserdir:

Benüm faşlü'l-hiṭāb-ı nazm-ı rengýnüm gören Ṭārif
Bağar mı bir dahī manzûme-i "Bānet SuṬād" üzre [K. 29/50]

Erjeng: Divanda, sahibi Mānî ile beraber anılır ve memdûhun çektiği tuğrâ ile kıyaslanır:

Gerçi kim Erjeng ü Māný çekdi çok resm-i garýb
Görmedük böyle velý bý-bāk ü bý-pervā çeker [K. 17/13]

Hikmetü'l-Ayn: Divanda iki beyitte adı geçmektedir. Aşağıdaki beyitte görüş sahibi akıllı kimselere memdûhun bu eseri okutması ile örneklendirilir:

Nüşla-i nehre bakup Medrese-i Nāmiye'de
Hikmetü'l-Ṭayn okudur nahl-i ülu'l-cbşāra [K. 9/2]

Şehnāme: İranlı Firdevsî'nin meşhur eseri olan Şehnāme, bir tarih mansûmesi beytinde Sultan II. Mahmud'un tahta geçmesini Şehnāme'de zikredilecek kadar önemli bir olay olduğu şair tarafından vurgulanarak zikredilir:

Bu gūne kahramānlık itmemişdür haqq bu kim Rüstem
Hele Şeh-nāme-ly'ānān nakle lāyık dāstān buldı [T. 53/30]

c. Harfler:

Elif-bâ: Divanda elif-bâ taṬlīm ettirmek olarak kullanılır:

Hemān haqq-ı übüvvet nidügin telmýhdür ancak
Kılınmak mebdcy-i taṬlým eṭfāle elif-bādan [G. 171/8]

Sad ü Nûn: Sad ve nun harfleri, memdûh için Allāh'a niyaz vesilesi kılınmaktadır:

Olsun hatālardan maşûn her dem bi-haqq-ı şād ü nûn
Tā haşre dek olsun füzün ikbāl ü mecd-i sermedi [T. 54/18]

Kāf ü Nûn: Birleştirildiği zaman, kâinatın yaratılışını anlatan *Kān*, yani *Ol* emri bir beyitte şöyle geçmektedir:

İder mi ehl-i istignā meger tahrık-i leb Rāşid
Huşul-i lı'āhişi mevķūf-ı harf-i kâf ü nūn olsa [G. 231/5]

ç. Devletler, Milletler, Kavimler, Kabileler:

Abbâsiyye: İlgili beyitte Abbâsî halifeleri memdūh için kıyas konusu edilerek anılmıştır.

Hilâfet rütbesin da'vıyye şeksiz şerm iderlerdi
Hulûsın görse 'Abbâsiyye'nün Me'ymün ü Hārūn'ı [T. 31/4]

Arab, Hind: Beyitte ismen zikredilirler:

Ol nedür kim cümle halk olmuş anuñ efgendesı
Nāmı 'Anber cāriye Hind ü 'Arab nā'zendesi [Lg. 8/1]

Çerkes: Sadece bir beyitte anılır:

Ne şāh-ı şevket-āyın kim degüldür olmağa lāyık
Derinde bir gulām-ı Çerkesi Mısır'ın kılādūmı [T. 31/3]

Efgāniyân: Şeyhleri Eşref'in adıyla beraber zikredilir:

Şeh-i Efgāniyân Eşref ki ihmāl-i Revāfız'da
Taşarruf eylemişdi tahtgāh-ı mülk-i A'cāmı [K. 12/23]

Freng, İsvec, Moskov: Değişik beyitlerde Osmanlı'nın savaştığı milletler olarak belirtilirler. Bunlardan birinde, yapılan bir savaşta can derdine düşen Frengler'in başına dokuz kat göğün bile dar gelmesinden bahsedilir:

Bým-i cān ile 'Acceb midür Freng'in başına
Teng olursa sāha-i pehnā vü nüh-çarh-ı berýn [T. 18/14]

Habeş: Teninin rengiyle anılır:

Riyā-yı zāhid-i huşk itse de meyle vuzū'ı çıkmaz
Siyāhı-i Habeş biñ kerre itseñ süst ü çıkmaz [G. 105/1]

Kureyş, Sa'diyye: Birincisi Hz. Peygamberi'nin içinden çıktığı kabile olarak anılır:

Ba'dchū 'Tammı Ebū-'Talib himāyetkār olup
Oldı ser cümle Kureyş'e māni'î-i cevri ü ezāt [K. 1/35]

İkincisi ise Hz. Muhammed'in süt annesinin kabilesidir:

Fakrdan kaldı tehý dest-i tevellā-yı razý'ı
Nisve-i Sa'diyye'den nāmı Halýme bir fütāt [K. 1/22]

Osmanlı: Adı en çok zikredilen toplumdur. Aşağıdaki beyitte memdūh, Osmanlı neslinin süsü olarak nitelendirilir.

Hudāvend-i kerem-perdāz Sulţān Ahmed-i Gāzý
Ki zāt-ı pākýdür pýrāye-bağş-ı nesl-i 'Osmānı [T. 36/1]

Tatar: Divanda sadece bir yerde ve Tatar miski terkihiyle zikredilir:

Terbiyetkārý-i teşýr-i nesým-i nev-bahār

Hâke hâşşıyyet-dih-i müşk-i Tâtâr olmağdadur [K. 20/9]

Türk: Türk ismi sadece bir beyitte olumsuz bir anlayışla ileri sürülür:

Hakık budur kim tuzla hâkî olsa da tabîa getir

Nâz-ı maḥdümâne-i Türk-i ḥöd-ârâ bî-nemek [G. 153/9]

d. Mekân:

d.1. Ülkeler, Adalar, Şehirler, Semtler:

Anadolu (Anatoli): Genel olarak Anadolu, Osmanlı'nın kendi iç işlerindeki problemlerin mekânı olarak belirtilir:

Týğ-ı kahır şöyle pāk itdi Anaḥolı'yı kim

Kalmadı deşt-i Tademden gayrı bir segbânına [K. 21/62]

Boğaz (içi), Hisar, Okmeydanı, Saraçhane (Serrâchâne), Tersane, Tophane, Vefa: İstanbul'un ilgili semtleri güzellikleriyle anılır:

Hem İstanbul'ı hem semt-i Hişâr'ı cümleten seyr it

Boğaz içre bu güne var mı bir cây-ı neçât-âbâd [T. 51/21]

Bursa (Burusa), Edirne (Edrine), İstanbul (Sitanbul), İzmir, Kayseri (Kayseriyye), Nevşehir: Osmanlı şehirlerinden olan bu diyarlar genellikle bir vesileyle anılır:

Edrine yâḥîd Burûsa pâyesiyle çok mudur

Virse şân Râşid gibi dýrýne midḥat-h'ânına [K. 21-101]

Çin, Hindistan (Hind), Irak, İran (Acem, Mülk-i Acem): Genel olarak memdûhun medhinde bir vesileyle anılırlar:

Sende kim vardur bu ikbâl ü zafer olmaz baTýd

Olsa hükümün yek-kalem-revsâz-ı Hindistân ü Çýn [T. 18/2]

Filibe, Gördös, Gördös Boğazi, İstendil, Midilli, Mora, Nemçe: Genellikle Osmanlı fetihlerinde söz konusu edilir:

Râşidâ Târşa yazıldı böylece târýh-i feth

Mora'yı birden TAlý Pâşâ Taddudan aldı heb [T. 14/18]

Kerbelâ, Keşmîr: Bir vesileyle, özellikle telmihen anılırlar:

Ne çâpük şu yetişdürdi hele sakká-yı tedbýri

TUtaş-ı deşt-i bî-dâda taTaddý Kerbelâ'sında [K. 11/17]

Sefýde-sây-ı Tizâr olsa dest-i gâze-gerý

Beyâz olurdu bütân-ı kalem-rev-i Keşmýr [K. 27/29]

İsfahan (Sfahan): Sürmesiyle beraber anılır.

Bir daḥi kuḥl-i Sıfâhân'ı alır mı Tâynine

Dýde-sây-ı şıdk olan gerd-i süm-i yekrânına [K. 21/74]

Medine, Mekke: Bir kasîdenin iki beytinde adları geçer:

YaTni mænend-i Medýne bir kazâ-yı pür-şeref
Kim anuñ müstağrak-ı envârdur ser-tâ-seri [K. 5/15]
Mekke'ye hem-rütbe olmak enseb ü ahrâ iken
Gösterürken bu işe çok kimseler h'âhişgerý [K. 5/16]

Mısır: İbrahim Paşa'nın Kayseri'de yaptırmış olduğu bir han dolayısıyla adı geçer:

Cihâna şöhret-i h'ân-ı Halýl'i eyledi insâ
Anuñla Kayseriyye Mısr'a rüchân bulsa berecâdur [T. 48/6]

Rumeli (Rûmili): Bir vesileyle zikredilen yerlerdendir:

ĀAcem'den Rûm'a nakl itdi bütün âşâr-ı maĀmûr
Buña şahid yeter âbâd nâmıyla nice meyvâ [T. 37/8]

Sûkü'l-Ukâz: Arabistan'da şiir yarışmalarının yapıldığı bir panayırdır ve şairin şiirlerinin revac bulduğu bir yer olarak zikredilir:

TabĀtum ol sūdâger-i Sûkü'l-Ukâz-ı nazımdur
Kim pey-â-peydür hücûm-ı müşterý dükkânına [K. 21/107]

Şam (Dimişk), Haleb: Bu iki şehir beyitte tevriyeli bir biçimde kullanılır:

Bendeve rifĀat hemân şubh-ı Haleb şâm-ı Dimişk
Cilvegâh-ı daĀvet-i ley'ü nehâr olmağdadur [K. 20/88]

Tûrân: Memdûhun hükmünün icrâ edildiği yerlerden birisi olarak anılır:

Kanğı şâhen-şeh basýt-ı Āarzuñ itdi Āadl ile
Hükmin icrâ ser-te-ser Ārân'ına Tûrân'ına [K. 21/85]

Ürgüb, Üsküb: Memdûh için bir vesileyle anılırlar:

Mukaddem tâbiĀ-i Üsküb iken feyz ü cüdından
Aña Ürgüb'ı tâbiĀ kıldı ümmýd-i şeref hâlâ [T. 42/26]

d.2. Camiler, Çarşılar, Çeşmeler-Havuzlar, Kaleler-Setler, Kasrlar, Kütüphaneler-Okullar, Diğer Binalar:

d.2.1. Camiler:

Hakîmbaşızâde Ali Paşa CâmîĀi (T. 54), İbrahim Paşa CâmîĀi (T. 43): Birer tarih manzûmesinde geçen bu câmîlere ilgili manzûmelerin son beyitlerinde tarih düşülmüştür fakat isimleri beyitlerde zikredilmemektedir. Câmîlerin isimlerini ise başlıklardan mühlhem olarak belirtiyoruz.

Kâbe (Beyt-i Hakk, Beytül-Harâm): KaĀbe, beyitlerde genellikle mekân olarak, bazen de müslümanların kiblesi olarak geçer. Bunların birinde ise; ayrılık hırkasını giymeden kanaatin zevkine varmak isteyenlerin yaptığı işin ihramsız KaĀbe'yi tavaf etmek gibi olduğu belirtilir:

Hırka-i tecriýdsüz zevk-ı kanâĀat isteyen
Ārzu-mend-i tavâf-ı KaĀbe'dür ihramsız [G. 98/2]

d.2.2. Çarşılar:

Nevşehir Han ve Çarşısı (T. 42), Nevşehir Hanı (T. 50): İbrahim Paşa'nın yaptırdığı bu mekân adları tarih manzûmelerinde geçmektedir fakat bunlarda da mekânların isimleri sadece başlıklarda yer almaktadır.

d.2.3. Çeşmeler-Havuzlar:

Dil-firîb Havzı: Yapımına tarih düşülen bu havuz ilgili beyitte şöyle geçmektedir:

Böyle Târz-ı cilve-i ilhâm idüp olsun didi
Ba'ḏe-z'yn hem nâm ü hem târîhi Havz-ı Dil-firýb [T. 47/23]

Reyîs Efendi Çeşmesi: Yapımına tarih düşülen çeşmelerdendir:

Distin kıyâmete dek çeşmeler aña târîh
Reyîs Efendi'nüñ içdük bu çeşmesinden şü [T. 55/10]

İbrâhîm Pâşâ Çeşmesi (T. 46, 32), Yahyâ Efendi (Kadıasker) Çeşmesi (T. 3): Bu çeşmelerin isimleri de sadece ilgili başlıklarda geçmektedir:

d.2.4. Kaleler-Setler:

Fâş Kalesi: Yapımına düşülen tarihle belirtilir:

Çıkup bâbindan evvel yazdılar bu resme târîhin
Kavý yapdurdı Hısn-ı Fâş'ı Sulḡan Ahmed-i Cem-câh [T. 40/7]

Gördös Kalesi: Kalenin bir savaş sırasında kuşatılması vesilesiyle anılır:

Anuñ ardınca Gördös kalḡasın bi'n-nefs idüp teşhýr
Yed-i kahriyle aldı pençe-i haşm-ı hüd-ârâdan [T. 19/121]

Hayber (Kalesi): Bir zamanlar yapılan fethiyle anılır:

Görmemişdür bir eḡad tâ feth-i Hayber'den beru
Böyle perhâş-ı zafer-pýrâye-i muşret-rehýn

Palamut Kalesi: Bir vesileyle anılan mekânlardandır:

İnaboli'nüñ üstinde Palamut hısnı kim ol küh
Bürüc-ı çarh ile kalmazdı daḡvâ-yı tesâvâdan [T. 19/68]

Vidin Kalesi: Burçlarının sağlam olmasıyla zikredilir:

Ne kılsa týşekâry-i yed-i Ferhâd-ı kudretle
Yapılmış bir nice burc-ı Vidin bir yerli hârâdan [T. 19/52]

Sedd-i İskender: Bir vesileyle anılır:

Olursa sedd-i Sikender dahı hirâsından
Mişâl-i turre perýşân olur şaf-ı küffâr

d.2.5. Kasrlar:

Genellikle buralarda yapılan eğlencelerle ya da güzellikleriyle anılırlar.

Çerâğân Kasrı: Burada yapılan eğlenceler vesilesiyle anılır:

Murâdı halka ta'îm-i şafâdur itmeden tertîb
Bahâr olsa Çerâğân zevki kışda şohbet-i helvâ [K. 14/21]

Havernak Kasrı: Havaşının güzelliğiyle zikredilir:

Hevâsı mevki'ti ma'bü't ü hem tarhu müsellemdir
Olınmazsa 'Acce mi ba'de'z'yn Kaşr-ı Havernak yâd [T. 51/20]

İbrahim Paşa Kasrı (T. 26, 27), **Kasr-ı Âsafî** (T. 37), **Kasr-ı Sultânî** (T. 21): Her üçü de ilgili tarih manzûmelerinin başlıklarında geçmektedir.

Neşâtâbâd Kasrı: Güzelliği dolayısıyla anılır:

Nâmu bu kaşruñ Neşât-âbâd kónsa vechi var
Kim temâşası temâşâdur şafâ-balş olmada [T. 50/22]

Sa'âbâd Kasrı: Zevkli eğlencelere mekân olması sebebiyle anılır:

Geh Çerâğân gâh Sa'âd-âbâd zevki şimdi hüd
Şohbet-i helvâ zamânıdır şitâ hengâmıdır [K. 15/23]

Sinan Paşa Kasrı: Yapımından dolayı zikredilir:

Bunuñla mışra't-ı berceste-i kaşr-ı Sinân Pâşâ
Ne garrâ ma'la't oldı yokdur itmiş mişlini inşâd [T. 21/6]

d.2.6. Kütüphaneler-Okullar:

İbrâhîm Pâşâ Kitâbhânesi (T. 29), **İbrâhîm Pâşâ Mektebi:** İlki sadece başlıkta geçmektedir. İbrahim Paşa Mektebi ise yapımına düşülen tarihle zikredilir:

Zâ'irânından iştdüm Râşidâ târîhîni
Bý-bedel yapıldı İbrâhîm Pâşâ mektebi [T. 44/11]

Medrese-i Nâmiye: İçinde okutulan *Hikmetü'l-âyn* dersleri vesilesiyle anılır:

Nüşâ-i nehre bakup medrese-i Nâmiye'de
Hikmetü'l-Âyn okudur nahî-i ülü'l-cbşâra [K. 9/2]

d.2.7. Diğer Binalar:

Binâ-yı Bâb-ı At (Et) Meydanı (T. 33), **Binâ-yı Hâne-i Teberdârân** (T. 38), **Binâ-yı Serrâchâne** (T. 8): Tamamı sadece ilgili tarih manzûmelerinin başlıklarında zikredilmektedir.

Kabr-i Ebî Eyyûb-ı Ensârî: Sadece ismen anılır:

Yine kabr-i Ebî Eyyûb-ı Ensârî civârında
Bu dil-keş hücreyi ihyâ idüp kıldı neşât-âbâd [T. 22/3]

e. Denizler, Nehirler, Dağlar:

e.1. Denizler:

Bahr-i Rûm: Bir vesileyle anılır:

Özr ider cüş ü hürüş-ı cüdmi teşbîh iden

Baħr-i Rūm envācına ebr-i ŧitā bārānına [K. 21/37]

Baħr-i Siyāh: Fāŧ Kalesiyinin yapımı sebebiyle anılır:

Bu nehr-i Fāŧ ile Baħr-i siyāhuñi mültekāsında

Ne muħkem kaġġa bñnā eyledi ber-mücib-i dil-ġyāh [T. 40/3]

e.2. Nehirler:

Dicle (-Nehri):

İderdi ġabġ-ı bülend ile baħŧ Fārābý

Ĥarýf-i baħr-i muħýġ olsa Dicle-i Baġdād [K. 6/35]

Fāŧ Nehri:

Yapdı ez-cümle bu muħkem ġıŧn-ı gerdün-rifġati

Nehr-i Fāŧ ile bulup mā-beyn-i baħr-i esvedí [T. 41/4]

Níl (-Nehri):

Muħýġāsā olup cūŧ ü ġurūŧı bir kārār üzre

Miŧāl-i Nýġ yokdur cezr ü med baħr-i Ĥaġāsında [K. 11/81]

e.3. Daġlar:

Bísütün (-Daġı): Ferhad`ın deldiġi daġ olarak bilinir:

Hüner sengýn-dilān-ı naħveti nerm itmedür yoħsa

Ĥatı āsāndur itmek Býsütün`da Kūħkenlikler [G. 58/2]

Tūr (Sînā Daġı): Hz. Mûsā`nın Allah ile vahy yoluyla konuŧtuġu yerdir:

Hüner hem-hālet-i çeŧm-i Kelým olmaġdadur yoħsa

Mazāhir bý-nihāye her cebel Tūr-ı tecellādur [K. 8/54]

f. Sosyal Hayat:

f.1. Gelenek, Görenek ve İnançlar:

Cirid Oynamak: Askerler arasında oynanan bir oyun olarak bir beyitte belirtilir:

Sitýz-kār-ı ġuŧümet görinmez olmuŧ idi

Biri biriyle cirýd oynaya meġer cenād [K. 6/43]

Helva Sohbeti (ġCemiyeti): Kıŧ aylarında yapılan bir sohbet ve eġlence vesilesi olarak anılır. Divanda yedi yerde zikredilir:

Egerçi ŧoħbet-i helvā degül helvā-yı ŧoħbetdür

Olan erbāb-ı ġabġuñ bāyis-i ŧýrýny-i kāmı [K. 12/42]

ġitdi germā-yı ġam irdi ŧeb-i yeldā-yı neŧāt

Meclis-i ŧoħbet-i helvāya ġalāvet geldi [K. 13/9]

Öñüne Top Koymak: Sohbet meclislerinde bir gelenek olduġu anlaŧılan bu tabir ŧöyle kullanılmıŧtır:

Böyle evkâtda yârân-ı şafâ birbirinüñ

Tob koyup önüne dirler saña nevbet geldi [K. 13/10]

Şemşirine Yemin Etmek: Osmanlı'da askerler arasında bir yemin şekli olarak karşımıza çıkan bu tabir bir beyitte şöyle kullanılmıştır:

Öyle settârý kılıc çalduñ Tādū-yı dýne kim

Haşre dek ehl-i gaza şemşirine eyler yemýn [T. 18/8]

f.2. Giyecek (Kumaş Çeşitleri), Yiyecek ve İçecekler:

f.2.1. Kumaş çeşitleri:

Beyitlerde bir vesileyle anılan kumaşlar genellikle desen ve dokumalarına göre isim almışlardır. Bu kumaşlar şunlardır: Atlâs, Çeşm-i Bülbülî câme, Kebûdî câme, Karyâğdı câme, Kumâş-ı nilgün, Perniyân.

Zirih yirine giydi şimdi çeşm-i bülbülî câme

Şaf-ârâyân-ı hüsnüñ tünd-hüyân-ı gül endâmı [K. 12/38]

Meh ü mihr añâ naTleyñ-i mücevher cyleyüp ithâf

Şafağ pyrâhen-i fânüs için bir perniyân virdi [K. 19/13]

f.2.2. Yiyecek ve İçecekler:

Raşid divanında zikredilen yiyecek ve içecek çeşitleri şunlardır: Şeker (Kand), Gül-şeker, Kebâb, Nemed, Nemek, Sikencübîn (İskencübîn), Şîr, Tönbeki (Tenbâkû).

Nefs Kerrübý olur merd-i saTadetmend ile

Zehr ider kesb-i halâvet ihtilâ-ı kand ile [G. 233/1]

Sühân kim vâyedâr-ı çâşnýdür laTl-i nâbından

Olur gül-şekker-i lezzet-çekân zehr-i Títâbından [G. 190/1]

f.3. Hastalıklar, İlaçlar:

f.3.1. Hastalıklar:

Divanda sadece üç hastalığın adı geçmektedir.

Çiçek: Çiçek hastalığı (Rukiyye Hanım için) ölüm vesilesi olarak belirtilir:

Şükûfe-zâr-ı vücüdün idince pejmürde

Çiçek didükleri rencüñ semüm-ı pür-sitemi

Nezle (Zükâm): Bir vesileyle anılır:

Meşâmum ol kadardur müstaTidd-i bý-dimâgy kim

Zükâm-âlüd olur büy-ı gül-i taşýr-i dýbâdan [G. 171/4]

Hummâ: Bir târih manzûmesinde hummâ salgınından bahsedilir. Örnek için bkz.

İlaçlar: Sakmınyâ

f.3.2. İlaçlar:

Bir vesileyle zikredilen ilaç isimleri ve ilgili beyitler şunlardır:

Kâfur: Bir beyitte yaraların kapanması için kullanıldığı belirtilir:

Virmez nizâm çâk-i girÿbâna gerdenüñ
Kâfür imiş muĀlece zahmuñ şikâfına [G. 215/6]

MaĀcûn-ı Telâfi: Kuvvet verici bir ilaç-derman olarak zikredilir:

Tabÿb-i çâresâz-ı derd-i maĀcûn-ı telâfiyle
Kulûba takÿiyet Āunşurlara tâb ü tüvân virdi [K. 19/6]

Sakmunya: Memdûhun devlet işleri için aldığı tedbirler hakkında *sakmunya* benzetmesinde bulunulmuştur:

Şifâ virdi seniñ sakmünyâ-yı hÿsn-i tedbÿrÿñ
Cihân lerzânter iken mübtelâ-yı derd-i hummâdan [T. 40/98]

f.4. Meslekler-Meslek Adamları, Bilimler:

Bir vesîleyle anılan ilimler şunlardır:

Cefr:

Hünermendân-ı fen zâÿirç-i cefr ü fütÿvetde
Mübârek nâmını düşmen-küş ü gÿtÿsitân buldı [T. 53/23]

Fassâd: Kan almak ve cerrahlık anlamına gelen bu kelime divanda şöyle kllanılmıştır:

Hırâş-ı hancer-i kahrıyla kan dökür yoĿsa
Reg-i Āalÿyle eger neşter urmasa faşşâd [K. 6/42]

Fenn-i nücûm:

Meÿâl-i şirk hÿzlân olduĿ bundan mücerrebdür
Ki ekşer saĀÿ iden fenn-i nücûma tÿre-kevkêbdür [G. 81/1]

Kimyâ (Simyâ): Genellikle iksir anlamında kullanılan kimyâ kelimesi ilim olarak da geçer:

İksÿr-i feyzdür koma elden kanâĀatı
Evkâtuñ itme şarf-ı reh-i kÿmyâ Āabeş [G. 20/5]

Mühendis:

ĀavâĀidde kitâb ü müşhayı neyler mühendisler
Bu devlet-hânenüñ meşhûd iken ađlâĀ ü ecrâmı [K. 22/3]

Reml (Nokta dökme):

Güft ü şinÿd itdüm bir şÿh-ı tâze-haĀla
Levh-i Āizârı olmuş pür şad siych nuĀatla
İtdüm suÿâl-i hâlüm Râşid aña ĀalaĀla
Nokta döküp zamÿrüm bildi o hâli haĀla
Reml-i dili Nazÿmâ bir gül-Āizâr çizdi [Th. 6]

g. Eşya:

g.1. Savaş Aletleri:

Genel olarak divanda geçen savaş aletleri şunlardır: Acem Kılıcı, Seyf-i Sitanbulî, Gürz, Kılıc (Faysal, Tiğ, Seyf, Şemşir), Pâlâ, Haçer, Mancenik, Pâlâ, Neşter, Sapân, Sinân-Cirîd, Tîr (Hadeng), Tob, Tüfeng, Zirih (Cevşen), Zülfekâr.

Acem Kılıcı, Seyf-i Sitanbulî: Kılıc türleri olarak geçer:

Bir midür olsa nakd-i zer kesici
Seyf-i İstanbulî ĞAcem kılıcı [Tk. 25/7]

Cirîd, Tîr (Hadeng):

Elinde görse Nerýmân cirîd çübını
Şanurdu havf ile ser-týz hışt-ı sýne-figâr [K. 4/43]

Gürz, Haçer, Kılıc (Faysal, Tiğ, Seyf, Şemşir, Zülfekâr, Pâlâ):

Girse dest-i Ğacizâna hanceriyle beyzası
Düşmene geh gürz ü geh şemşýr-i hün-pâlâ çeker

Hız. Ali'nin kılıcının adı olan Zülfekâr, genellikle memdûhun kılıcı yerine kullanılır. Bunun dışında şairin kalemi, zülfekâr olarak da geçer:

İdüp bu Ğarşa-gehde zü'l-fikâr-ı hâmeyi der-kâr
Sühân-güyâna Râşid dest-bürd-i Hayder'i göster [G. 61/5]

Mancenik:

Kirâmı âteşe endâhte iderler idi
Liyâm-ı Ğaşr zamânında mancenýk olsa [G. 2332/4]

Sapân:

ĞAdü-küşlik ider teşhýz-i týg-i týzine güyâ
Rikâb-ı düşmen-i dýn hâlet-i seng-i şapân virdi [K. 19/41]

Sinân-Cirîd:

Reh-zen ne kâdir açmağa týg ü sinân ile
Bed-ııynetânuñ açduğı zaıhını lisân ile [G. 225/1]

Tîr (Hadeng): Genellikle asıl anlamıyla kullanılan tîr, hadeng kelimeleri bazende sevgilinin kirpikleri yerine de kullanılmıştır:

Düşme tedârik-i siper-i çäreye Ğabcê
Týr-i ciger-şikâf-ı kemân-ı kazâ geçer [G. 55/4]

Tob: Asıl anlamıyla kullanıldığı gibi bir top türü olan humbara da bir beyitte geçmektedir:

İdüp ol kalĞa üzre nice tób-ı humbara ýşâl
Hemân fethine der-hâl itdi bezl-i himmet-i Ğulyâ [T. 17/28]

Tüfeng:

Şümüt-ı harb olup efrülte her şeb tonanmışdı
Kanādyl-i tüfeng ü töb ile maımüre-i heycā [T. 17/30]

Zirih (Cevşen): Yine genel anlamında kullanıldığı gibi asıl anlamı dışında da kullanılan kelimelerdendir:

Kemāl-i derdüñ encāmı müdāvāt olduğın bildüm
Dile zaım-ı scr-ā-pā gibi muhkem cevşen olmazmış [G. 123/2]

g.2. Süs Eşyaları, Değerli Taşlar, Madenler ve Paralar:**g.2.1. Süs Eşyaları:**

Âyîne (Mir'ât): Genel olarak asıl anlamı dışında teşbih unsuru olarak geçse de zahiri olarak asıl anlamıyla da kullanıldığı görülür:

Bakılsa âyîneden ğayrı şahidi yokdur
Nazıri var diyü daTvā iderse de hussād [K. 6/30]

Gülâbdân: Sözün içinde barındığı bir kap olarak anılır:

Olmca ğāzeğeri vaşf-ı rüy-ı mäh-ruhān
İder devāt-ı midādın gülâbdân-ı sühān [K. 30/25]

Hmâ: Bir beyitte rengiyle anılır:

Bekâ-yı müddet-i âlâyiş-i Tālâyık-ı dehr
Hemān makûle-i reng-i hmā degül de nedür [G. 67/6]

Mîl: Bir beyitte sürme mili olarak geçer:

Atmāya mýl-i sürme yeter āhenýñ Tāşā
Rāhuñ girývesi bedel-i sürmedān olur [G. 36/4]

Bir başka beyitte ise terazi mili olarak kullanılır:

Terāzü-yı Tāyār-ı nakd-i Tīrfān çeşm-i izTāndur
Nazar fark-ı kem ü býş eylemekde mýl-i mýzāndur [G. 51/1]

Müşğ: İlgili beyitte *Tatar miski* olarak geçmektedir:

Terbiyetkārý-i teýşýr-i nesým-i nev-bahār
Hāke hāşşyyet-dih-i müşk-i Tātār olmağdadur [K. 20/9]

Sürme (, Kuhl): İlgili beyitlerin birinde *Isfahan sürmesi* olarak adı zikredilir:

Bir dahı kuhl-i Sıfāhān'ı alur mu Tāynine
Dýde-sāy-ı şıdk olan gerd-i süm-i yekrānma [K. 21/74]

Sürmedān (Mikhale): Şairin devatı için kıyas konusu edilmiştir:

İder meşşātalik tabTum perý-zādān-ı maTnāya
Ki kilüm mikhale şundi devātum sürmedān virdi [K. 19/67]

g.2.2. Değerli Taşlar:

Divanda ya asıl anlamlarıyla, ya da benzetme yoluyla bir vesileyle isimleri geçer. Divanda adları geçen değerli taşlar ve ilgili örnek beyitler şunlardır:

Akık: Göz yaşı için benzetme konusu edilmiştir:

ŦAbeŦ hıfz eylemez ehl-i mekârim himmetin Râşid

ŦAkıķ-i Ŧâf-gevher âb-ı rûyın nâm için Ŧaklar [G. 68/5]

Dürr: Beyitte nisan yağmurunun her damlasının inci olamayacağı anlatılır:

Hüner her âdeme sermâye-i kemâl olmaz

Olur mı katresi heb dürr-i nâb nıŦânı [G. 149/2]

Elmas: Sertliđiyle adı geçer.

Eyle ibrâm-ı girân tâ ki ide yâre eŦer

ŦurŦunuñ Ŧıklet-i hâŦıyyeti elmâs deler [Mt. 3]

Kehrübâ: Benzetme unsuru olarak zikredilir:

YaŦni İbrâhım PâŦâ kim cihânı kendüye

Cezbe-i inŦâm ü cüdü kehrübâŦâ çeker [K. 17/2]

LaŦl: Rengi ile benzetme için kullanılan taşlardandır.

İriŦdi Ŧizzet-i âteŦ o rütbe kim döndü

Dükân-ı laŦl-fürüşâna küre-i haddâd [K. 6/8]

Mercan: Beyitte *Mercan tesbih* olarak geçer:

İdeydi bâđına ger nehy-i tevbe-fermâyý

Dönerdi sübhâ-i mercâna dânc-i gülnâr [K. 4/37]

Sadef: Ŧekliyle anılır:

Bir kerre bakmadı dür-i eŦk-i hezâra gül

Olsun miŦâl-i ceyb-i Ŧadef pâre pâre gül [G. 158/1]

Yâkût: Benzetme ve çoğul yönüyle kullanılır:

RahŦına binse yevâkıŦ-i duŦâ her sūydan

Pâyına yir yir müheyyâ-yı niŦâr olmağdadur [K. 20/25]

Zümürüd: İlgili beyitte rengi benzetme konusu edilmiştir:

Bak zümürüd-gün ferŦe ğâlibâ Ŧâh-ı bahâr

Ŧâzim-i gül-geŦ-i Ŧarf-ı sebze-zâr olmağdadur [K. 20/11]

g.2.3. Madenler ve Paralar:

Akçe: Divanda sadece bir beyitte zikredilir:

Ŧanurdı berfi görenler çil akçedür ki anı

İder sipihri niŦâr-ı reh-i hıdıv-i cevâd [K. 6/17]

Dinâr: Bir beyitte adı geçer:

Tüfeng ile nişâne aldı bir dýnâr-ı efrenci
Atup seksân beş adım yirden urdu bir de altını [T. 31/12]

Fûlâd (Çelik):

Bilcydi rütbe-i temkýnini hacâletden
Dönerdi lücce-i sým-âba ma'Ûden-i fûlâd [K. 6/34]

Gümüþ: Benzetme yoluyla kullanılmıştır:

Müşâbih oldu gümüþ serve taraf-ı gülşende
Sepýde câme-i berf ile kâmet-i şimşâd [K. 6/16]

Kurşun: Elması delmesi yönüyle benzetme konusu edilir:

Eyle ibrâm-ı girân tâ ki ide yâre eşer
Kurşunun şıklet-i hâşiyeti elmâs dcler [Mt. 2]

g.3. Yazı Aletleri:

Bir vesîleyle anılan yazı aletleri ve ilgili beyitler şunlardır:

Cedvel:

Resm-perdâzân-ı tevky'Û içre el-hakk gelmedi
Nüşha-i ahkâma böyle cedvel-i garrâ çeker [K. 17/3]

Devât:

Vebâl-i gerden-i zühd olmağ ile şâl-ı riyâ
Devât-ı makremesi oldu taylasân-ı sühân [K. 19/37]

Hokka:

Dükân-ı Ŧıtr-fürüşâna dönderür dehri
Virince hokka-i serbeste-i makâle güşâd [K. 6/51]

Kâğıd, Kalem (Hâme, Kilk), Mürekkeb:

Kalem kec-dil mürekkeb rü-siyeh kâğıd dü-rû bilmem
Kimi itsem o şâha Ŧarz-ı hâlüm yazmağa mahrem [By. 4]

g.4. Diğer Eşya:

Divanda adları geçen diğer eşyalar şunlardır: Asâ, Bisât, Çalaborı, Hazef, İbrişim, İmbik, İnân (Efsâr), Kadeh (Ayak, Câm, Sâgar), Kefgîr, Kûs, Licâm, Mankal, Mum (ŞemŦ), Nemekdân, Nerdübân, Ney, Otak, SaŦat, Sâbûn, Sebû, Sühân, Surâhî, Sûrnâ, Süzen, ŞemŦdân, Tabl, Tanbûr, Tâs, Terâzû (Mîzân), Tesbîh (Sübha), Zülfe, Zünnâr.

Divanda en çok kullanılan eşya isimleri kadeh, mum, sühân, terâzû ve tesbih'dir.

Kadeh (, Ayak, Câm, Sâgar):

Çemen zerrýn kadehle reşk-i Ŧişret-hâne-i Cemşýd
Buhûr-ı Meryem ile gülsitân Mehd-i Mesýhâ'dur [K. 8/15]

Mum (ŞemT):

Anuñla pertev-i āšārda bir şanma eslāfi
Ne mümkindür tesāvy şemT ü hürşydüñ ziyāsında [K. 11/51]

Sûhân:

Edeb-neşnâsdur Tâlemde üstâd-ı edeb Râşid
İden şaykal-zede şemşyri nâ-şāfy-i sūhândur [G. 51/7]

Teshih (Sübha):

Eger berehmentüñ İslâm ü zühdin itse murād
Olurdi rişte-i tesbýh rāsen-i zünnār [K. 4/36]

h. Mitolojik Unsurlar:

Âb-ı hayât (Mâyü'l-hayât, Âb-ı hayvân, Çeşme-i hayvân): İlgili beyitte bir havuzun suyu için teşbih konusu olmuştur:

Anda elbette bulur hâşyyet-i mâÿü'l-hayât
İçse anda kañğı leb-tefsýde-i tâb-ı lchýb [T. 47/17]

Ankâ, Hü mâ, Kâf (-Dağ): Genellikle memdûh için övgü maksadıyla teşbih unsuru olarak kullanılmıştır:

Hem-çü peççe beyzası içre hü mâ tefrýh idüp
Cezbe-i hüküm-i revâmı Kâf dan Tânkâ çeker [K. 17/4]

Ejderhâ: İlgili beyitte benzetme unsuru olarak kullanılmıştır:

Yetürdi tefriķa mecmûTâ-i temkÿn-i aTdāya
Çıkan her bir muTazzam tōbhā-yı ejderāsādan [T. 19/72]

Semender:

Ezyāli itmedeydi hem-vāre çün semender
Deryā-yı pür-hurüş-ı āteşde ğavta hakkā [T. 8/2]

SONUÇ

Râşid, lirik tarzda şiirler yazdığı gibi, “hikemî tarz” denilen hikmetle dolu, insanın aklını hedef alan, insan için olması gereken ideal duygu, düşünce, inanç, akıl gibi çeşitli yol gösterici sözleri taşıyan şiirler de yazmıştır. Bu şiirlerin meydana gelmesinde içinde yaşanılan toplumun, zamanın, mekânın ve eşyaların varlığından son derece yararlandığı görülmüştür. O, şiirlerini yazarken bazen tarihi bir kişilikten yararlanır, bazen bir inancın en hassas noktasına değinir, bazen de o dizelerde elimizle dokunabildiğimiz bir eşyanın o devirde nasıl ve niçin kullanıldığından haberler verir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Refik (900-1200), *Âlimler ve Sanatkârlar*, Ahmet Hilmi, Kitabhânc-i Hilmi, İstanbul 1924.
- _____, *Hicrî 12. Asırda İstanbul Hayatı*, Devlet Matbaası, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, nr. 7., İstanbul 1930.
- _____. *Lâle Devri*, Dursun Gürlek, Timaş Yayınları, 409., İstanbul 1997.
- Babinger, Franz: *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev.: Prof Dr. Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1982.
- Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt II, İstanbul 1987.
- Bilkan, Ali Fuat, *Nâbî Divânı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Cilt: I-II, İstanbul 1997.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1983.
- Günay, Fatih, *İSAM İslam Ansiklopedisi Raşid Mehmed Efendi Maddesi*, C. 34, İstanbul 2007.
- _____, *Râşid (Vak'anüvis) Hayatı, Edebî Kişiliği, Divanının Tenkitli Metni Ve İncelemesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2001.
- Kutluer, İlhan, *İslâm Ansiklopedisi-İlâkmet Maddesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Cilt: 18, Ankara 2000.
- Levend, Ağâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.
- Mengi, Mine, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sy. 5, Ankara 1991.
- Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Cilt: I, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 433., Ankara 1998.
- Râşid, *Târih*, Cilt: III-IV, Matbaa-yı Amire, İstanbul 1865.
- Safâî, *Tezkiretü's-Şuarâ*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. T.Y. 3215, İstanbul.
- Türk Ansiklopedisi, *Râşid Maddesi*, Cilt: 27, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara 1978.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, *Râşid Maddesi*, Cilt: 7, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990.